

Diyanet

İlmî Dergi

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
Dinî Yayınlar Genel Müdürlüğü

Üç Ayda Bir Yayınlanır

Cilt: 48 • Sayı: 4 • Ekim - Kasım - Aralık 2012

KUR'AN'DA TOPLUMSAL BİR GÜÇ OLARAK ŞÖHRET -HZ. İBRAHİM ÖRNEĞİ-

Hikmet KOÇYİĞİT*

Özet:

Kur'an'da kıssasına en çok yer verilen peygamberlerin başında Hz. İbrahim gelmektedir. Kur'an, Hz. İbrahim'i Allah'ın dostu ve Müslümanların da babası olarak nitelemektedir. Kur'an'a göre Hz. İbrahim yumuşak huylu, başka insanların derdiyle dertlenen, misafirperver ve Allah'a ortak koşmaktan son derece sakınan bir insandır. Yaptığı dualarla dikkat çeken Hz. İbrahim, kendisinden sonraki kuşaklar içinde güzelliikle anılmayı dilemiştir. Onun bu duası, ilahi dinlerin mensupları tarafından ortak payda olarak benimsenmesine ve özellikle Müslümanlar tarafından daha çok örnek alınmasına vesile olmuştur. İşte bu makalede Hz. İbrahim'in öne çıkan vasıfları ile kendinden sonraki nesiller arasında güzelliikle anılmayı istemesinin(26/ Şuara, 84) yansımaları irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Hz. İbrahim, Dua, Şöhret.

Leaving A Good Reputation as A Social Pover as Mentionedin the Qur'an -The Example of Prophet "Abraham"-

Abstract:

Prophet Abraham is one of the most important prophets whose stories feature quite prominently in the Qur'an. The Qur'an describes Prophet Abraham as the friend of God and the father of Muslims. According to the Qur'an, Prophet Abraham was a good natured and hospitable person. Prophet Abraham was interested in the hardships of other people. He felt extreme unease at and avoided actions which could be interpreted as entering into a partnership of God. Prophet Abraham has captivated people because of prayers and has wished that he is remembered as a good person by future generations. His prayer has

* Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

been accepted as a common participation by the members of the divine religions. It is due to this that Muslims have adopted Prophet Abraham's prayers and view them as strong examples to follow. The reflections of his wishes, in connection with being remembered by future generations (26:84) and the effects of his considerable characteristics as mentioned in the Qur'an, have all been examined in this article.

Key Words: Qur'an, Prophet Abraham, Prayer, Leaving A Name.

Giriş

Peygamberler Allah'ın elçileri olmaları bakımından, en önemli görevi yüklenmişlerdir. Bu yüzden imanın şartlarından birisi de peygamberlere imandır (2/Bakara, 285). Getirdikleri mesaj ile insan hayatının gayesini ve anlamını ortaya koyan peygamberler, her yönüyle incelenmesi gereken seçkin insanlardır. Peygamberler görevleri itibariyle aralarında değişik derecelere sahip olsalar da temelde müşterek bazı özelliklere haizdirler. Kalam ilminde belirtildiği üzere bütün peygamberler: 1-Sıdk, 2-Tebliğ, 3-Fetânet, 4-Emanet, 5- İsmet -bazı küçük sürçmelere düşme hariç¹ vasıflarıyla mücehhez kılınmışlardır. Bütün bu vasıflar toplumsal düzlemde insanların aradığı ve takdir ettiği öğelerdir. Çünkü bu vasıflar içtimai ilişkilerde gerekli olan güveni ve itimadı sağlar, ünsiyet peyda edilmesine vesile olur. Allah'ın seçtiği kulların (22/Hac,75) yani bir araya gelmiş olan halkı ıslah etmek için gönderdiği nebilerin² özellikleri olan bu beş nitelik, bize seçkin (Havas) bir insanda bulunması elzem olan hususlara işaret etmektedir.

Peygamberlerin, yukarda değindiğimiz müşterek özelliklerinden başka her peygamberin kendine özgü vasıfları da vardır. Kur'an'da adından altmış dokuz yerde bahsedilen Hz. İbrahim kendine özgü vasıflarıyla bu peygamberlerden birisidir. Hz. İbrahim'i, biz Müslümanlar açısından önemli kılan bazı ayetler vardır. Bu ayetlerden birisi şöyledir: "Doğrusu, insanların İbrahim'e en yakın olanı, ona uyanlar, bu peygamber ve müminlerdir. Allah da müminlerin dostudur"(3/Al-i İmran, 68). Öte yandan Hz. Peygamber de bir hadisinde: "Her peygamberin peygamberlerden bir dostu vardır. Benim dostum ise atam ve Rabbimin dostu olan İbrahim'dir"³ buyurarak Hz. İbrahim'in Müslümanlar katındaki statüsüne işaret etmiştir.

Peygamberler, insanların bilgi ve irfanda terakki etmelerine en büyük katkıyı sağlayan önderlerdir. Öyle ki onların isimleri bile bazı âlimlere büyük ilham kaynağı olmuştur. Bu âlimlerden birisi olan ünlü sufi Muhyiddin İbnü'l-Arabi, Füsusu'l Hikem adlı eserinde her peygamberin, adeta ilahi bir ismin sırrına mazhar olduğunu iddia etmektedir. Ona göre her şey ilahi bir isme dayanır ve o isim onun Tanrı hakkındaki

1 El- Benali, *el-Akaidü's Selefıyyetü Bi Edilletiha Nakliyyeti ve Akliyyeti*, I/312-318.

2 İbni Atiyye, *el-Muharrer*, IV/134.

3 Tirmizi, Tefsir, Al-i İmran, 2995.

bilgisinin nihayetidir. İbnü'l Arabî'nin peygamberlerin Tanrı hakkındaki bilgilerini ilahi isimlerle ilişkili olarak yorumlamasının nedeni budur.⁴ İbnü'l Arabî, bu çerçevede Hz. İbrahim'i ilahi aşkı simgeleyen bir peygamber olarak değerlendirmektedir. İşte biz de bu çalışmamızda ilahi sevginin sembolü olan Hz. İbrahim'in, bazı belirgin vasıflarını incelemeye çalışacağız.

1. Kur'an'da Hz. İbrahim'in Öne Çıkan Özellikleri

Kur'an'da kendi adına bir surenin de tahsis edildiği Hz. İbrahim⁵, Allah tarafından dost seçilmiştir. O, Allah'ın dostudur خلیل الله (Halilullah), ve Allah bu ismi yalnızca Hz. İbrahim'e has kılmıştır:

ومن أحسن دینا ممن أسلم وجهه لله وهو محسن واتبع ملة إبراهیم حنیفاً واتخذ الله إبراهیم خلیلاً
“İşini güzel yaparak kendini Allah'a veren ve İbrahim'in hanif dinine tâbi olan kimseden, dince kim daha güzel olabilir? Allah, İbrahim'i dost edinmiştir” (4/Nisa, 125). Aslında Kur'an'ın, Hz. İbrahim'le ilgili beyanlarına baktığımızda Hz. İbrahim'in, memduh sıfatların hemen hepsini kendinde toplayan bir insan olduğunu rahatlıkla görebilmekteyiz. Ayrıca bu doğrultuda düşünen bazı Kıyas-ı Enbiya yazarları da vardır. Bunlardan birisi olan Hasan Eyyub, düşüncelerini şöyle dile getirmektedir: “Hz. İbrahim hayır ve kemal özelliklerini kendinde toplamış bir insandı. Vücudunun her zerresinde sanki bir nur, içinden geçen her düşüncede ilahi bir ışık vardı... Bu yüzden ilahi makamların en yücesine nail oldu. Allah ona öyle bir ikramda bulundu ki, Hz. Muhammed hariç kendinden önceki ve sonraki peygamberlerden hiç birisi o makama erişemedi.”⁶

Bazı müfessirler ise Allah'ın Hz. İbrahim'i dost edinmesini başka şekillerde açıklamışlardır. Bir görüşe göre “Halil” muhtaç anlamına gelmektedir. Hz. İbrahim ihtiyacını ve fakrını sadece Allah'a arz ettiği için, Allah da onu “Halil” edinmiştir. Zeccac'a göre ise “Halil” sevgisinde bir bozukluk ve kusur olmayan demektir. Hz. İbrahim'in Allah'a karşı sevgisinde bir noksanlık olmadığı için Allah onu “Halil” edinmiştir. Bir diğer yoruma göre, Allah'ın Hz. İbrahim'i dost edinmesinin sebebi, onun misafirleri ağırlayıp yemek yedirmesinden dolayıdır.⁷ Her ne olursa olsun Hz. İbrahim'in Allah'ın dostu olması ona özel bir prestij kazandırmış, karizmasını pekiştirmiştir. Çünkü bazı iddialara göre, peygamberin karizması, mesajlarının etkisi ve misyonunun meşruiyeti, esasen onun temel dinî tecrübesi ve ilahi varlıkla olan ilişkisi sonucu ortaya çıkmakta⁸ ve onu toplum üzerinde etkin kılmaktadır.

4 İbnü'l Arabî, *Füsusul Hikem*, Çeviri ve Şerh Ekrem Demirli, Önsöz, s.15.

5 Bkz. 14. sure, İbrahim Suresi.

6 Hasan Eyyub, *Kıyasü'l Enbiya*, s. 67

7 İbnü'l Cevzi, *Zadü'l Mesir*, II/211–212; İbn-i Adil, *el- Lübab*, VII/38–40.

8 Akyüz, Niyazi-Çapcıoğlu, İhsan, *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*, s. 259.

Kur'an'da izafet tamlaması olarak yer alan "millet-i İbrahim" (2/Bakara, 130, 135); (3/Al-i İmran, 95); (4/Nisa,125); (6/Enam, 161); (12/Yusuf, 38); (16/Nah 1, 123); (22/Hac,78) ifadesi Hz. İbrahim'in çıktığı açan bir peygamber olduğunu göstermektedir. Müfessirlere göre "millet-i İbrahim", sadece bir olan, ortağı bulunmayan Allah'a ibadet etmek ve sorumlulukları aşk ile yerine getirmektir. Çünkü Hz. İbrahim Cenab-ı Hak'ın, kendisini sorumlu tuttuğu şeyleri tastamam yapmış ve Allah da bunları artırmıştır. Hz. İbrahim ise tabi tutulduğu imtihana itaat edip sabır göstererek karşılık vermiştir. Cenab-ı Hak onu, biricik oğlunu kesmekle imtihan ettiğinde o, tereddüt göstermemiş ve aşk ile teklifleri hemen yerine getirmeye yönelmiş, nesli için salim bir yol bırakmaya çalışmıştır.⁹ O halde Hz. İbrahim'in getirmiş olduğu din Allah'a karşı ileri derecede sevgiyi, sadakati ve itaati, mahlûkata karşı ise merhameti ve özgeciliği esas almaktadır.

Öte yandan Kur'an Hz. İbrahim'i "babamız/atamız" olarak nitelendirmektedir: "Allah uğrunda gerektiği gibi cihad edin. Sizi o seçmiş, babanız İbrahim'in yolu olan dinde sizin için bir zorluk kılmamıştır. Daha önce ve Kur'an'da, Peygamber'in size şahit olması, sizin de insanlara şahit olmanız için, size Müslüman adını veren O'dur. Artık namaz kılın, zekât verin, Allah'a sarılın. O sizin sahibinizdir. O ne güzel sahip ve ne güzel yardımcıdır!" (22/Hac, 78). Peygamberler ümmetlerinin babası mesabesinde addedilir. Bununla beraber Hz. İbrahim nesep olarak elbette Müslümanların babası değildir. Ancak Hz. Peygamber'in nesep olarak da babası sayılır. Hz. Peygamber ise kendisine inanan herkesin babasıdır. Çünkü peygamberlerin baba olması amel ve ittiba ileldir.¹⁰ Hz. İbrahim'in baba olarak nitelendirilmesi, tıpkı çocuğun terbiye edilmesinde babanın mühim rol oynaması gibi, O'nun da kendini izleyen Müslümanlar üzerinde önemli bir irşad ve terbiye görevi üstlendiğini ima etmektedir.

Diğer yandan Hz. İbrahim'in baba olarak nitelenmesi onun merhametinin üst düzeyde oluşundan kaynaklandığı söylenebilir. Zaten İbrahim kelimesinin kendisi de bazı müfessirlere göre "merhametli baba" anlamını havidir.¹¹ Nitekim Kur'an-ı Kerim'de iki ayette Hz. İbrahim'in bağıri yanık merhametli (evvâh) birisi olduğu vurgulanmaktadır: *إن إبراهيم لأواه حلیم* "Çünkü İbrahim, çok yumuşak huylu ve çok yufka yürekli (yanık kalbli) idi." (9/Tevbe, 114; 11/Hud, 75). Bu ayetlerde Hz. İbrahim için "evvâh" ve "halim" ifadeleri kullanılmaktadır. İbni Manzur'un kaydettiği bilgilere göre, insan aşırı hüüzün ve kederden sancılandığında sıkıntılarının bir kısmından ferahlamak için kendi kendine inilti sesler çıkarır. İşte bu davranışı yapan kişiye "evvâh" denir. Hz. İbrahim'in "evvâh" olması da onun aşırı merhamet duygusundan ve Allah korkusundan inlemesinden, ah etmesinden ötürüdür. Bunun dışında "evvâh" kelimesine, çokça yalvarıp yakaran, çokça tesbih eden, çokça senada bulunan, çokça ağlayan

9 Şa'ravi, *Tefsirü's Şa'ravi*, I/591.

10 İbnü'l Cevzi, *Zadü'l Mesir*, VI/456; Şa'ravi, *Tefsirü's Şa'ravi*, XVI/9951.

11 İbni Atiyye, *el-Muharrer*, I/205; İbn-i Adil, *el-Lübab*, II/124.

ve çokça dua eden anlamları da verilmiştir. Hz. Peygamber de “evvâh” kelimesini çokça dua eden şeklinde tefsir etmiştir.¹² Bir diğer yoruma göre ise Hz. İbrahim’e “halim” denmesi, onun öfkesinin az olmasından; “evvâh” denmesi ise insanlara bir zarar geldiğinde bundan dolayı çokça inleyip sızlamasından ve acı duymasından kaynaklanmaktadır.¹³ Kısacası “evvâh” çokça ah çeken kişidir. Bu bağlamda Hz. İbrahim’in “evvâh” olması, onun “baba” olarak ilan edilmesiyle de doğrudan ilişkilidir. Baba, dünya toplumlarının ekserisinde aile reisi ve ailenin her türlü ihtiyacı ile birinci derecede ilgilenen kişi olarak kabul edilir. Bu yüzden Hz. İbrahim de adeta bir baba sorumluluğu ile halka muamelede bulunduğu için onların dertleri ile hemhal olmuş ve hassasiyetinden ötürü inleyip sızlamıştır. Bu durum Hz. İbrahim’in ne denli özgeci (alturist) bir insan olduğunu göstermektedir.

Hz. İbrahim işte böylesine önemli özellikleri cami olduğu için Kur’an tarafından bir ümmet olarak kabul edilmiştir: “İbrahim Allah’ı birleyerek O’na itaat eden bir ümmet idi, ortak koşanlardan değildi” (16/Nahl, 120). Hz. İbrahim’in bir ümmet olarak zikredilmesi onun nasıl önemli bir misyon yüklendiğini göstermektedir. Müfessirlere göre Hz. İbrahim’in ümmet olması onun, bir ferdin değil ancak bir ümmetin tamamıyla yüklenilebileceği özelliklerin hepsini kendinde toplamış¹⁴ olmasından kaynaklanmaktadır.

Peygamberlerin insanlara örnek oldukları davranışlarından birisi de yaptıkları dualardır. Bu anlamda Kur’an’da zikredilen peygamberlerin kendilerine özgü, yaptıkları bir kısım dualar yer almaktadır. Ancak Hz. İbrahim’in yaptığı duaların hem sayıca çokluğu hem de çok çeşitli alanlarda yapılmış olması ilgi çekici bir durumdur. Bu doğrultuda Hz. İbrahim’in yapmış olduğu başlıca dualar şu konuları içermektedir: 1-Bağışlanma talebi: “Ey Rabbimiz! Herkesin hesaba çekileceği günde beni, ana-babamı ve müminleri bağışla!” (14/İbrahim, 41); 2-Hikmet ve salih insanlar arasına katılma talebi: “Ya Rab! Bana hikmet (hüküm) ver ve beni iyiler (zümresin)e kat.” (26/Şuara, 83); 3-Ailesinin yaşadığı mekânın güvenli ve bereketli olması talebi: “Hatırla ki; bir zaman İbrahim şöyle demişti: “Rabbim! Bu şehri güvenli kıl! Beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut!”(14/İbrahim, 35); 4-Neslinden gelen insanların ibadet ehli olması talebi: “Ey Rabbim! Beni ve soyumdan gelecekleri namazını dosdoğru kılanlardan eyle! Ey Rabbimiz! Duamı kabul et!”(14/İbrahim, 40); 5-Soyundan gelen insanların lider olması talebi: “Şunu da unutmayın ki, bir zamanlar İbrahim’i Rabbi, birtakım kelimeler ile imtihan etti, o, onları sona erdirince, Rabbi ona, “Ben seni bütün insanlara imam yapacağım.” buyurdu. İbrahim, “Zürriyetimden de yap!” dedi. Rabbi ona “zalimler benim ahdime nâil olamaz!” buyurdu.”(2/Bakara, 125).

Hz. İbrahim’in yaptığı dualar Kur’an’da geçen diğer bütün peygamber dualarının toplam sayısına nerdeyse müsavidir. Böyle olması kanaatimizce yine onun hem çıkar

12 İbni Manzur, *Lisanü'l Arab*, I/179; İbnü'l Cevzi, *Zadü'l Mesir*, III/519-510.

13 İbn-i Adil, *el- Lübab*, X/19.

14 Şa’ravi, *Tefsirü’s Şa’ravi*, V/2669vd.

açan bir peygamber oluşuyla hem de Allah ile sıkı bir dost oluşuyla alakalıdır. Çünkü insan, dost edindiği kişiyle sürekli temas halinde ve her şeyi ile haberdar olmak ister. Allah ile kul arasındaki bu temasın en istikrarlı yolu ise dua ve zikir olduğu için Hz. İbrahim, dostu olan Allah Teâlâ ile bir bakıma dua vasıtasıyla iletişimini sıcak tutmuştur.

2- Hz. İbrahim'in İyilikle Anılma İsteği ve Bunun Toplumsal Yansıması

Kur'an'da sonraki nesiller arasında iyilikle anılma isteğinde bulunanın sadece Hz. İbrahim olması dikkat çekmektedir. Ancak bu hususta özel bir duada bulunmamasına rağmen, Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İshak ile torunu olan Hz. Yakub'a ve bunlardan başka dört peygambere sonraki kuşaklar içinde güzellekle anılmayı Cenab-ı Hakk'ın nasip ettiği Kur'an tarafından dile getirilmektedir. "Onlara (İbrahim, İshak ve Yakub'a) rahmetimizden lütfettik ve onlar için dillerde yüksek bir nam bıraktık"(19/ Meryem, 50). O diğer dört peygamberden, insanlığın ikinci atası olan Hz. Nuh için şöyle buyrulur: "Sonra gelenler arasında ona (iyi bir ün) bıraktık. Âlemler içinde Nuh'a selam olsun" (37/Saffat, 78-79). Bazı müfessirlere göre bunun anlamı, "Hz. Nuh'tan sonra gelenler arasında kıyamete kadar kendisine ardından dua edilmesini nasip ettik" demektir.¹⁵ Diğer iki peygamber Hz. Musa ile kardeşi Hz. Harun'dur: "Sonra gelenler arasında onlara (iyi bir ün) bıraktık. Musa'ya ve Harun'a selam olsun"(37/Saffat, 119-120). Diğer bir peygamber ise Hz. İlyas'tır. Onun için: "Biz sonra gelenler arasında ona (iyi bir ün) bıraktık. İlyas'a selam olsun"(37/Saffat, 129-130) buyrulmaktadır.

Her ne kadar sadece bahsettiğimiz peygamberler için Kur'an'da sonraki kuşaklar arasında güzel bir nam bırakıldığı zikredilse de Mücahid gibi bir kısım müfessirlere göre Allah bütün peygamberlere lisan-ı sıdk yani güzellekle anılmayı vermiştir.¹⁶ İşin aslına bakılırsa gerçekten de halk nezdinde özellikle de Müslümanlar arasında her peygamberle ilgili güzel kıssaların anlatılması onların iyi bir nam bıraktıklarını göstermektedir. Fakat Taberi'nin de belirttiği gibi, Yahudiler Hz. Musa'ya iman edip, Hz. İsa'yı inkâr ederken; Hıristiyanlar Hz. İsa'ya inanıp Hz. Muhammed'i inkâr etmişlerdir. Buna rağmen hepsi de Hz. İbrahim'i dost olarak görmüşlerdir.¹⁷ Dolayısıyla bu noktada Hz. İbrahim'in konumu daha özeldir ve yaptığı dua, makamının yüceltilmesine vesile olmuştur denebilir.

Hz. İbrahim'in sonraki kuşaklar üzerinde nam bırakma isteği Kur'an'da şöyle zikredilmektedir: *واجعل لي لسان صدق في الآخرين* "Sonra gelecekler içinde beni doğrulukla anılanlardan eyle!" (26/Şuara, 84) veya bir başka meale göre: "Sonra gelenler arasında bana bir doğruluk dili nasip eyle (sonraki nesiller arasında hayır ile anılmamı sağla). Ayetle, nam bırakma olarak Türkçeye aktardığımız "lisan-ı sıdk" ifadesi yer almaktadır. Lisan-ı sıdk doğruluk dili anlamına gelmektedir. Bu ifade zulüm, gaddarlık

15 İbnü'l Cevzi, *Zadü'l Mesir*, VII/66.

16 Mücahid, *Tefsirü Mücahid*, s. 227.

17 Taberi, *Camii'l Beyan*, XIX/86.

ve fenalıklarla değil iyi güzel şeylerle nam bırakma isteği içinde olmayı anlatmaktadır. Çünkü insanlık tarihinde Kazıklı Voyvoda veya Haccac gibi zulmüyle nam salmış nice insanlar da vardır.

Bazı tefsirlere göre ayette geçen “lisan-ı sıdk” vakıyayla örtüşen söz demektir.¹⁸ İbni Aşur’a göre ise bu ayette geçen “sıdk” kelimesi sevilen ve rağbet edilen olmaktan kinayedir.¹⁹ Diğer yandan müfessirlerin icmasına göre, lisan-ı sıdk, sonra gelenler arasında Hz. İbrahim’in övülmesi ve saygınlığının sürekli kalınmasıdır. Böylece Cenab-ı Hak onun duasını kabul etmiştir. Çünkü her ümmet ona yapışmış, onu Haniflik üzere yüceltmışlerdir. Mekki ve diğer âlimlere göre ise Hz. İbrahim bu şekilde dua ederek soyundan ahir zamanda Hakk’ı ikame edecek birisinin gelmesini istemiştir ve onun bu duasına Cenab-ı Hak, Hz. Muhammed ile icabet etmiştir.²⁰ Bir başka yoruma göre, bu duanın anlamı, “bana Benden sonra, kendisiyle anılacağım yad-ı cemil ver, hayırda bana tabi olunmayı nasip et” demektir. Mücahid ve Katade’ye göre ise bu dua, “bana güzel bir övgü ver” anlamını taşımaktadır. İkrime ve Leys b. Ebi Selim bu dua sebebiyle her milletin Hz. İbrahim’i sevdiğini ve onu dost edindiğini iddia etmektedir.²¹

Hız. İbrahim’in bu duası onun üst bir değer olarak tanınıp bilinmesine ve dolayısıyla liderliğinin benimsenmesine katkı sağlamıştır denebilir. Zira tanınıp bilinmek ve en kıdemli olmak, lider olarak kabul edilmede önemli hususlardan²² sayılmaktadır. Kanaatimizce Hz. İbrahim’in bütün semavi din mensuplarınınca özel bir hürmete nail olması, ilahi dinlere inanan toplumlar arasında bir uzlaşya ve bütünleşmeye de zemin hazırlamıştır.

Dikkat edilirse Hz. İbrahim’in duasını teşkil eden söz konusu ayette, anahtar kelime olan “lisan-ı sıdk” ifadesini müfessirler daha çok sonraki kuşaklar içinde iyilikle anılmak, övülmek şeklinde yorumlamaktadırlar. Aslına bakılırsa lisan-ı sıdk tabiri peygamberlerin özelliklerinden olan “sıdk” ile yakından ilişkili gözükmektedir. Ayrıca Hz. İbrahim’in çok doğru bir peygamber olmasıyla da bu konunun bağlantılı olduğu düşünülebilir. Nitekim Hz. İbrahim için: *واذكر في الكتاب إبراهيم إنه كان صديقا نبيا* “Kitapta İbrahim’i de an; gerçekten o, çok doğru bir peygamberdi” (19/Meryem, 41) buyrulmuştur. Bazı müfessirlere göre, Hz. İbrahim, nebilerin babasıdır ve tevhidi kalıcı biçimde ilan eden ilk kişidir. Çünkü o, tevhidin kalesini inşa ederek bunu yapmıştır. Bu ise Kabe’dir. Hz. İbrahim, Allah’ın mükellef kıldıklarına sınıksız yapışmada çokça doğru olduğu ve oğlunu kurban etmediği gibi üzerine düşen hiçbir görevden sapmadığı için “sıddık” olarak nitelendirilmiştir.²³

18 Şa’ravi, *Tefsiri’ş Şa’ravi*, XVII/10598.

19 İbni Aşur, *et-Tahrir*, XIX/146.

20 İbni Atiye, *el-Muharrer*, IV/235.

21 İbni Kesir, *Tefsiri’l Kur’an’il Azim*, X/353.

22 Krş. Güvenç, Bozkurt, *İnsan ve Kültür*, s. 228.

23 İbni Aşur, *et-Tahrir*, XVI/111–112.

Hz. İbrahim'in yapmış olduğu bu özel dua, Kur'an'ın ifadesine göre kabul edilmiştir. *وتركنا عليه في الآخريين سلام علي إبراهيم* "Sonra gelenler arasında ona (iyi bir ün) bıraktık. İbrahim'e selam olsun" (37/Saffat, 108-109). Dilcilere göre bu ayette geçen "tereke" kelimesi baki kılmak, sürekli kılmak anlamına gelmektedir.²⁴ Müfessirler bu ayetteki "tereke" kelimesini esas alarak söz konusu ayeti "kıyamete kadar insanlar arasında, güzel bir övgüyle anılmasını baki kıldık"²⁵ şeklinde yorumlamışlardır. Dolayısıyla "tereke" kelimesi ile "lisan-ı sıdk" ifadesi anlamca birbiriyle yakından ilişkili gözükmektedir.

Hz. İbrahim'in hususi olarak böyle dua etmesinin elbette düşünülmesi gereken başka yönleri de vardır. Kanaatimizce onun böyle duada bulunmasının nedenlerinden birisi onun semavi dinlerde ortak paydalardan biri olması hasebiyle örnek alınmasını daha etkili bir hale getirme niyetidir. Nitekim ünlü müfessir Fahreddin er-Razi sözü edilen ayetin tefsirinde, kendinde bulunan erdemlerden ötürü, insanlar arasında saygın olan bir kişinin bu medhi ve şöhreti başkalarını da bu tür erdemleri kazanıp elde etmeye yönlendirmekte²⁶ olduğunu ifade etmektedir.

Saygınlık ve şöhretin toplum üzerinde çeşitli etkilerinin bulunduğu yadsınamaz bir gerçektir. Halk nezdinde yüksek itibar kazanmış kişiler, İbn-i Haldun'un iddiasına göre, devlet bile kurabilirler. Bu anlamda İbn-i Haldun, hanedan ailesine mensup kişilerin asabiyete dayanmadan da devlet kurabileceklerini iddia etmektedir.²⁷ Neticede hanedan sahiplerinin bu gücü onların saygın ve namlı bir konumda olmalarından kaynaklanmaktadır.

Nam bırakma, liderlere koruyucu bir kalkan da oluşturabilmektedir. Ünlü siyaset bilgini Machiavelli Prens adlı eserinde şöhret sahibi olmanın hükümdara kazandırabileceği hususlara dikkat çekmektedir. Ona göre, şöhret sahibi bir kişiye karşı komplo kurmak zordur²⁸, halkın çok saygı gösterdiği değerli biri olduğu düşünüldüğü sürece ona saldırmak da zordur. Burada, önemli olan lisan-ı sıdk tabirindeki gibi müspet bir itibarın olmasıdır. Aksi takdirde halkın sevmediği şöhretli bir lider halkın model aldığı bir önder olamaz, uygulamaları kendi ömrüyle sınırlı kalır. Bu yüzden halkın lidere duyduğu sevginin, en önemli değerlerden birisi olduğunu belirten Machiavelli, şu tespitte bulunmaktadır: "Herhangi bir durumda olası en iyi kaleniz tebaalarınızın sizden nefret etmemesi olur. Şayet bir kaleniz olsa bile eğer halk sizden nefret ediyorsa, bu kale sizi korumaz."²⁹

24 İbni Manzur, *Lisanü'l Arab*, I/430.

25 İbn-i Adil, *el-Lübab*, XVI/319; İbnü'l Cüzeyy, *et-Teshil*, II/237.

26 Razi, *Meftahü'l Gayb*, XXIV/149.

27 İbni Haldun, *Mukaddime*, s. 156.

28 Machiavelli, *Prens*, s. 102.

29 Machiavelli, *Prens*, s. 118.

Tanınma isteği insan tabiatının önemli yanlarından birisidir. Tanınmışlık insana başkaları üzerinde bir egemenlik kurma gücü kazandırmaktadır. Şöhret, bir güç kazandırdığı için her insanın içinde şöhret olma dürtüsü vardır. Bu nedenle birçok liderde şöhret isteği gözlemlenen bir vakiadır. Liderlikte en etkili unsur olan ve “Allah vergisi” anlamına gelen karizma, bütün peygamberlerde baskın biçimde bulunan bir niteliktir. Bazı iddialara göre karizmatik gücün kaynağı henüz anlaşılmamış olmakla birlikte liderlikte en etkili kalıcı ve sarsılmaz bir etki ve yaptırım kaynağı olduğu bilinmektedir.³⁰ Kaynağının henüz tam olarak anlaşılmadığı söylenen karizmanın içeriğinde şöhretin son derece önemli bir yer tuttuğunu düşünüyoruz. Bu şöhret hele bir de insanların kalbinde ve zihninde olumlu şeyler çağrıştırıyorsa daha etkili olmaktadır. İşte Hz. İbrahim’in “Sonra gelenler arasında bana bir doğruluk dili nasip eyle (sonraki nesiller arasında hayır ile anılmamı sağla) diye dua etmesinin hikmetlerinden birisi belki de nam bırakmanın bu nüfuzundan faydalanmaktır. Nitekim bazı iddialara göre lidere itaati sağlayan vasıflar, şöhret, beceri, ifade kabiliyeti gibi şeylerdir.³¹ Dolayısıyla liderliğin güzel bir nam ile birleşmesi yüzyılları bile aşarak, lidere itaat edilmesini ve liderin model alınmasını daha etkili bir hale getirebilmekte, Hz. İbrahim örneğinde olduğu gibi hanif bir toplumun devamlılığını sağlayabilmektedir.

İtibarlı bir insanın sözü itibar götür ve kolaylıkla benimsenmesine, taklit edilmesine, ardından gidilmesine zemin hazırlar. Hatta saygın kişilerin işlerini bizzat çevresindeki insanların gördüğü, onların çalışmalarına yardımcı oldukları ve onların kısa sürede zenginleşmelerine de katkıda buldukları³² iddia edilmektedir. Bu meyanda Hz. İbrahim’in, Allah’ın dostu ve ümmetin babası olması gibi mümtaz özellikler taşıması, başka bir ifadeyle sıdk ile şöhreti kendinde cem etmiş olması onun sonraki kuşaklar arasında güzellekle anılmasında etkili olmuştur. Din Sosyolojisi’nin iddiasına göre manevi, zihni ve ahlaki büyük yetenekler din önderinin çevresi tarafından saygı görmesine ve yüceltilmesine katkı sağlayabilir. Özellikle yaratıcı manevilik çok az bulunan bir vasıftır ve dinî prestijinin artmasına katkıda bulunur.³³ Fakat bütün bunlara rağmen, saygınlık her zaman toplumu etkileyemeyebilir. Tabakalaşmanın sacayaklarından olan güç ve saygınlık arasında sıkı ilişkiler olmakla birlikte bazı araştırmalara göre, kimi yüksek prestijli aile üyeleri toplumdaki vatandaşları etkileyememekte; kimi ileri derecede gücü olan kişiler ise sosyal olarak saygın elit seviyeye ait olamamaktadır.³⁴ O halde kitleler üzerinde kalıcı bir nüfuza sahip olmak sadece maddi kudret veya sadece şöhretle değil, bunların da ötesinde Allah’ın lütfu ve ihsanı ile gerçekleşmektedir. İşte bu yüzden Hz. İbrahim bu konuyu duasında dile getirmiş ve her türlü

30 Fındıkcı, İlhami, *Hizmetkâr Liderlik*, s. 234.

31 Dönmezer, Sulhi, *Toplumbilim*, s. 272.

32 İbni Haldun, *Mukaddime*, s. 389.

33 Akyüz, Niyazi-Çapcıoğlu, İhsan, *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*, s. 256.

34 Quinn, James A., *Sociology, A Systematic Analysis*, s. 292.

gücün ve güzelliğin kaynağı olan Allah'a iltica ederek zamanın acımasız eziciliğini alt edebilmiştir.

Sonuç

Hz. İbrahim, Yahudi ve Hıristiyanlardan daha çok Müslümanlar tarafından benimsenmiştir. Bunun nedeni de Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in, Hz. İbrahim'i model olarak göstermesi ve onun birçok uygulamasını Müslümanlara miras bırakmasıdır.

Kur'an'da kıssasına en çok değinilen peygamberlerin başında Hz. İbrahim gelmektedir. Onun hayat hikâyesini incelediğimizde, kendinden sonra gönderilen bütün peygamberlerin atası olması ve Allah tarafından dost ilan edilmesi ilk etapta dikkatimizi çeken hususlardır. Öte yandan ilahi dinlerde saygın bir statüde bulunması, bizi bunun nedenlerini ve bunun toplumlar üzerindeki etkilerini araştırmaya sevketti. Edindiğimiz izlenim, Hz. İbrahim'in şirkten son derece sakınan, her konuda yalnız Allah'a kulluk edip yalnız O'ndan yardım dileyen, böylece (1/Fatiha, 5) ayetini fiili olarak tefsir ederek bütün Müslümanlara örnek olan, ileri derecede merhametli, yumuşak huylu ve çokça dua eden bir insan olduğu yönündedir. O halde tıpkı Hz. İbrahim gibi Allah'a dost olmak isteyen bir insanın, Hz. İbrahim'in bu vasıflarıyla donanması gerekmektedir.

Hz. İbrahim'in kıssası, duanın önemini ve dua etmenin insan hayatını asırlar boyunca nasıl etkileyeceğinin bir pratiğidir. Onun bu duasından her müminin ardında sadaka-i cariyeye niteliğinde güzel bir eser bırakmasının önemli olduğunu anlamaktayız. Çünkü Hz. İbrahim'in "Sonra gelenler arasında bana bir doğruluk dili nasip eyle (sonraki nesiller arasında hayır ile anılmamı sağla) (26/Şuara, 84) anlamındaki duası aslında sadaka-i cariyenin bir başka biçimidir. Hz. İbrahim bu duasıyla bilhassa Hz. Peygamber'in ümmeti tarafından namazlarında ve hac gibi diğer ibadetlerinde sürekli yâd edilmek ve kendisine dua edilmek suretiyle amel defteri canlı tutulmuş ve böylece sanki bir sadaka-i cariyeye meydana gelmiştir. Konu ile ilgili Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "İnsanoğlu öldüğü vakit bütün amelleri kesilir. Ancak sadaka-i cariyeye, faydalanılan ilim ve kendisine dua eden salih bir evlat bırakanların amelleri kesilmez."³⁵ İşte her gün kılınan ve dinin direği olan namazda Hz. İbrahim'e ve onun vesilesiyle ailesine duaların okunması birer sadaka-i cariyeden başka bir şey değildir.

Hz. İbrahim'in güzel bir nam bırakma isteği ona itibar edenler arasında şirke bulaşma tehlikesini bertaraf ederek tevhid anlayışının hep canlı kalmasına sebep olmuştur. Ayrıca onun güzellekle anılması Allah'a inananlar arasında ortak bir paydanın oluşmasına katkıda bulunmuştur. Hz. İbrahim'in güzellekle anılmasının kalıcı hale gelmesinde ise, kendisine ait birçok uygulamanın İslam dininin emrettiği ibadetler içinde yer alması önemli bir faktör olmuştur.

35 Tirmizi, Ahkam, 36(1376)